

CULTUREEL CONGRES OP BALI

18 T/M 23 OCTOBER 1937

GEORGANISEERD DOOR HET JAVA-INSTITUUT

COMITÉ VAN VOORBEREIDING EN ONTVANGST OP BALI

Eere-Voorzitter : H. J. E. MOLL, Hoofd van Gewestelijk Bestuur van Bali en Lombok.

Voorzitter : Dr. C. LION CACHET, oud-Gewestelijk Secretaris van Bali en Lombok.

Voorzitter Comité van Ontvangst : B. J. COX, Assistent Resident van Zuid Bali.

Secretaris : DR. R. GORIS.

Leden :

DEWA AGOENG OKE GEG, Nagara-Bestuurder van Kloengkoeng.

TJOKORDE ALIT NGOERAH, Nagara-Bestuurder van Badoeng.

ANAK AGOENG NGOERAH AGOENG, Nagara-Bestuurder van Gianjar.

ANAK AGOENG KTOET NGOERAH, Nagara-Bestuurder van Bangli.

ANAK AGOENG-AGOENG I. GOESTI BAGOES DJLANTIK, Nagara-Bestuurder van Karangasem.

ANAK AGOENG I GOESTI POETOE DJLANTIK, Nagara-Bestuurder van Boeileleng.

M. BOON, Controleur B. B. van Badoeng.

W. F. VAN DER KAADEN, Controleur B. B. van Gianjar.

J. J. VAN KEMPE VALK, Controleur B. B. van Kloengkoeng.

L. FONTIJNE, Controleur B. B. van Karangasem.

WALTER SPIES, Kunstschilder, Oeboed.

PROGRAMMA

Maandag 18 October.

5.00 N.M. Vertrek van Soerabaja per ss. „Op ten Noort”.

Aan boord : Inleiding door Ir. P. H. W. Sitsen: Ontwikkelingsmogelijkheden der
Balische nijverheid en kunstnijverheid.

Dinsdag 19 October.

8.00 V. M. Aankomst ter reede Padangbaai.

8.30 V. M. Aanvang debarkement (na ontbijt aan boord).

9.00 V. M. Afrit van Padangbaai naar Denpasar (58 K. M.).

10.00 V. M. In de Poeri van den Regent van Denpasar :

Welkomstwoord door den Voorzitter van de Commissie van ontvangst.

Openingsrede door den Voorzitter van het Java-Instituut.

Inleidingen :

Dr. W. F. Stutterheim : Het oude Bali.

Anak Agoeng Agoeng I. Goesti Bagoes Djlantik, Nagara-bestuurder van Karang
Asem : Het sociale leven der Baliërs.

Dr. R. Goris : Bali's tempelwezen.

Anak Agoeng Ngoerah Agoeng, Nagara-Bestuurder van Gianjar : Balisch familielevens.

1.00 N.M. Lunch in het Bali-Hotel. Hierna naar Poeri Denpasar.

3.00 N.M. Inleiding : Mr. Colin Mc Phee : Balische muziek.

4.00 N.M. Inleiding : Ir. Th. Resink, daarna bezichtiging van het Bali-Museum.

4.30 N.M. Afrit naar Padangbaai.

5.45 N.M. Embarkement.

. . . N.M. Avondeten aan boord.

Woensdag 20 October.

7.30 V.M. Aanvang debarkement.

8.00 V.M. Afrit van Padangbaai naar Kloengkoeng (18 K. M.).

Aldaar bezichtiging van de Kerta-Gosa.

± 9.00 V.M. Van Kloengkoeng naar Poera Besakih (24 K.M.)

Vandaar naar Karangasem (42 K.M.)

1.00 N.M. Lunch te Karangasem (boterham van boord).

Aldaar tentoonstelling kunstnijverheid met koopgelegenheid (o.a. houtsnijwerk,
weefsels van Tenganan).

Dansvoorstellingen, aangeboden door Anak Agoeng-agoeng Bagoes Djlantik, Nagara-
bestuurder van Karangasem : Legong van Selat (Lasem, Tjalon arang). Ende van
Seraja en Timbrah. Redjang van Asak.

5.00 N.M. Afrit van Karangasem naar Padangbaai (28 K.M.).

5.45 N.M. Embarkement.

. . . N.M. Avondeten aan boord.

Donderdag 21 October.

- 7.30 V.M. Aanvang debarkement.
- 8.00 V.M. Afrit van Pandangbaai. Onder leiding van Dr. W. F. Stutterheim bezichtiging der oudheden van Jeh Poeloe, Goa Gadjah, Pedjeng, Goenoeng Kawi.
- 1.00 N.M. Lunch te Tirta Empoel (boterham van boord).
Aldaar tentoonstelling van o.a. prada-werk, houtsnijwerk van Mas; ook een legongles en lontarschrijven zal gedemonstreerd worden.
- 3.00 N.M. Afrit naar de poeri van Gianjar.
- 4.00 N.M. Thé met dansvoorstellingen aangeboden door Anak Agoeng Ngoerah Agoeng, Nagara-bestuurder van Gianjar: Gong Kebiar van Gianjar en de spelers van Pliatan (dans van Goesti Gedé Raka). Topeng van Nagara Gianjar.
- 6.00 } N.M. Bij gunstig weer: Ketjak-voorstelling te Bedoeloe.
- 6.45 }
- 6.45 N.M. Afrit naar Padangbaai.
- 7.45 N.M. Embarkement.
- . . . N.M. Balisch piano-concert, aangeboden door H. H. Colin Mc Phee en Walter Spies.

Vrijdag 22 October.

- 8.00 V.M. Aanvang debarkement.
- 8.30 V.M. Afrit naar de poera Kehen te Bangli.
Vandaar naar Kintamani.
- ± 11.00 V.M. Te Kintamani dansvoorstellingen, aangeboden door Anak Agoeng Ktoet Ngoerah, Nagara-bestuurder van Bangli: baris dadap, presi, djodjor. Angkloeng van Sabi (Noord-Bali).
- 12.30 N.M. Lunch te Kintamani (boterham van boord).
Afrit naar Gelgel.
- 2.30 N.M. Te Gelgel: Tentoonstelling kunstnijverheid met koopgelegenheid:
o. a. weefsels van Kemasan en Noesa Penida.
Zilverwerk van Kemasan. Houtsnijwerk. IJzersmeden (demonstratie). Thé. Dansvoorstellingen aangeboden door Dewa Agoeng Oka Geg, Nagara-bestuurder van Kloengkoeng: barong en djanger.
- 4.00 N.M. Afrit naar Padangbaai.
- . . . N.M. Embarkement.
- . . . N.M. Avondeten aan boord.

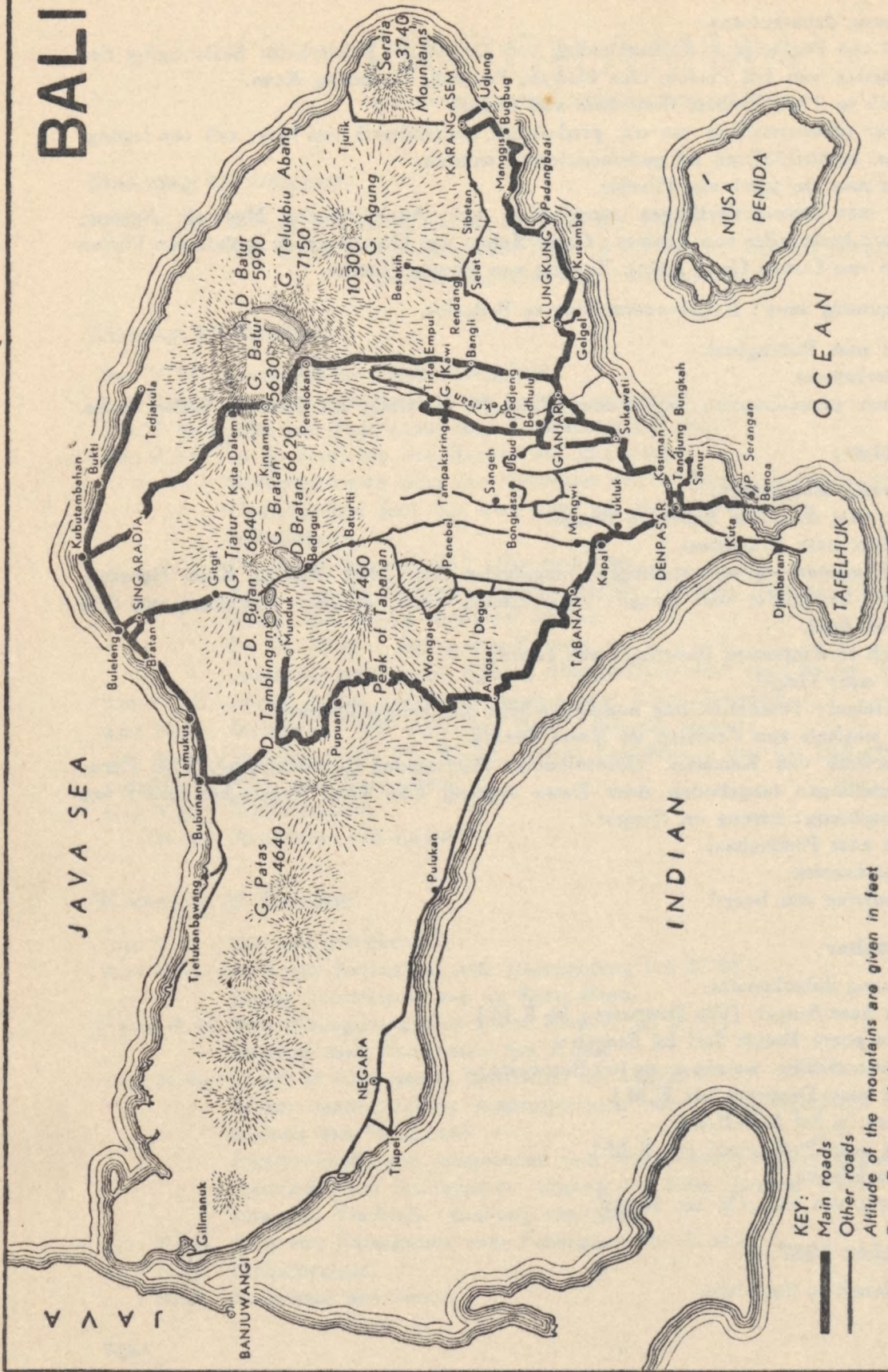
Zaterdag 23 October.

- 8.00 V.M. Aanvang debarkement.
- 8.30 V.M. Afrit naar Sangeh (Via Denpasar; 89 K.M.).
- 10.15 V.M. In de poera Boekit Sari bij Sangeh:
dansvoorstelling: wajang-wong (uit Ramayana).
- 12.00 N.M. Afrit naar Denpasar (24 K.M.).
- 12.30 N.M. Lunch in het Bali-Hotel.
- 2.00 N.M. Afrit naar Padangbaai (58 K.M.).
- 3.30 N.M. Embarkement.
- 5.00 N.M. Vertrek van s.s. „Op ten Noort”.

Zondag 24 October 1937.

- 8.00 V.M. Aankomst te Soerabaja.

BALI

KEY:

- Main roads
- Other roads

Altitude of the mountains are given in feet

D. = Danau = Lake

G. = Gunung = Mountain

DISTANCES.

Buleleng — Gitgit	8 Miles
Buleleng — Tedjakula	22 Miles
Buleleng — Singaradja — Bubunan —	
Tabanan — Denpasar	75 Miles
Denpasar — Sangah — Bongkasa — Denpasar	34 Miles
Denpasar — Bedugul	34 Miles
Denpasar — Tampaksiring	24 Miles
Denpasar — Gianjar — Klungkung	24 Miles
Klungkung — Batscave — and back	15 Miles
Klungkung — Tampaksiring	22 Miles
Klungkung — Karangasem (mountain road)	40 Miles
Klungkung — Karangasem via Batscave	25 Miles
Karangasem — Oedjoeng	4 Miles
Tampaksiring — Kintamani	44 Miles
Klungkung — Kintamani	30 Miles
Denpasar — Kintamani via Bangli	42 Miles
Kintamani — Singaradja (Buleleng)	32 Miles

ENKELE GEGEVENS BETREFFENDE DE TIJDENS HET CONGRES TE BEZOEKEN OUDHEDEN VAN BALI. ¹⁾

De Reliefs van Jeh Poeloe.

De reliefs van Jeh Poeloe werden in 1925 door den heer W. O. J. Nieuwenkamp voor het eerst bekend gemaakt. Ontgraving en nader onderzoek volgden spoedig, terwijl publicatie der foto's nog in het Oudheidkundig Verslag van 1925 plaats had.

De reliefs vormen een versiering van den toegangsweg tot een in de rots gehouwen kluis, waarin een Balisch kluizenaar zich van de wereld had afgezonderd. Zij zullen hetzij door hem zelf, hetzij door zijn leerlingen zijn vervaardigd. Het is nog immer niet gelukt de beteekenis hunner voorstellingen te ontdekken. Dat deze een verhaal illustreeren is zoo goed als zeker, terwijl het waarschijnlijk is dat zelfs twee verschillende verhalen, of twee episodes uit één verhaal zijn bedoeld. In dat verhaal speelt een heks een rol, terwijl een jachtscene er eveneens deel van uitmaakt.

Aan den aanvang ontwaart men een helaas verminkt sierstuk, dat misschien het achterstuk van een beeld is geweest. Dan komt een man, die met uitgestrekte arm de aandacht schijnt in te roepen voor wat vervolgens gebeuren gaat. Daarna beginnen de eigenlijke voorstellingen, die zich in vier tafereelen laten verdeelen.

Het eerste tafereel vertoont een man, die potten met drinkbare waar (toewak?) draagt en een jonge, fraai uitgedoste vrouw. Beide begeven zich in de richting van een versierde kluis, door de half geopende deur waarvan een heks zichtbaar wordt.

Het tweede tafereel toont ons waar-

schijnlijk dezelfde heks, gezeten in een rotsnis met links en rechts van haar de overige personen van het vorige tafereel. Daarenboven zit op den grond een priester of kluizenaar en bevindt zich een met een lepel gewapend monsterwezen aan het andere uiteinde.

Het derde tafereel brengt een gevaarlijke jachtscene in beeld, waarbij een tijger of ander ongedierte wordt onschadelijk gemaakt. Rechts-boven is een rustiger scene, waarvan ons de beteekenis echter ontgaat — een persoon biedt een waterkruik aan een ander aan. Daar beneden is de jachtscene geparodieerd in een gevecht tusschen een kikker en een slang.

Het vierde tafereel toont twee mannen, die enkele zwijnen pikoelen, waarna wij misschien onze jonge vrouw van het eerste en tweede tafereel terugzien, zich thans aan de staart van het paard eens ruiters vasthoudende.

Tenslotte staan wij voor een Gaṇeṣa-beeld — Gaṇeṣa is de geluksgod — en zijn daarmee tot de eigenlijke kluis van den heremiet genaderd.

Deze is niet anders dan een in de rots gehouwen copie van een uit hout en stroo gebouwde kluis, zooals Bali die in den ouden tijd in grooten getale moet gekend hebben.

Daar inscripties ontbreken, moeten wij op den stijl van personen en ornament afgaan om te trachten den ouderdom te bepalen. Dit brengt ons in de eeuwen van Madjapahits bloei en nabloei, dus de 14e — 15e eeuw A. D. Het relief is niet af — overal heeft men

¹⁾ Daar het zeer groot aantal deelnemers een persoonlijke leiding tijdens het bezoek aan de oudheden ondoenlijk maakt heeft Dr. Stutterheim ons verzocht langs dezen weg de noodzakelijke gegevens aan de congressisten mede te

deelen, aan welk verzoek wij in het belang van het welslagen der excursie gaarne voldoen.

nog details van ornament e.d.m. willen aanbrengen.

Men lette op de grappen, die de beeldhouwers zich veroorloofden, zooals de reeds gesignaleerde parodie op het gevecht en enkele apen in hun spel. De zwijnejacht, welke boven het eerste tafereel in de rots is ingekrast, schijnt jonger te zijn.¹⁾

* *
*

De Goa Gadjah.

De benaming Goa Gadjah schijnt niet de oorspronkelijke te zijn en op een misverstand te berusten; thans is zij echter zoo gebruikelijk, ook onder Baliërs, dat wij ons beter daaraan houden. De Goa werd voor het eerst door den heer L.C. Heyting, Controleur B.B., in 1923 bekend gemaakt. Opname en publicatie door den Oudheidkundigen Dienst volgden spoedig.

Zij bestaat uit een T-vormige gang in een afgevallen of losgeraakt rotsblok, welks uitwendige vorm door fraai gestyleerd beeldhouwwerk is verlevendigd. Daarbij heeft men de bekende en geliefde rotsmotieven aangewend, waarin allerlei dieren en boschwezens als het ware verdekt zijn opgesteld. De opening wordt gevormd door den muil van een monster, dat de rots met zijn handen wil splijten, dan wel wanhopige pogingen doet om zich uit het rotsblok te bevrijden.

Op de deurpost zijn eenige lettertekens te ontwaren, die ons in de elfde eeuw A.D. verplaatsen, den tijd van Erlangga, de Baliër die koning van Java werd (991-1049 A.D.).

Betreedt men de grot, dan ziet men in het verticale been van de T enkele langwerpige nissen, waarschijnlijk als slaapgelegenheid gebruikt, en in het horizontale been vele hoogere nissen, waarin verschillende kluizenaars kunnen hebben gehuisd. In de nissen aan de beide uiteinden van dit gedeelte bevin-

¹⁾ Door de goede zorgen van het Binnenlandsch Bestuur zijn de sawahs boven de reliëfs, welker water

den zich een Gaṇeṣa-beeld — men vergelijkte dat van Jeh Poeloe — en een stel van drie lingga's, elk door kleinere omgeven. Een en ander wijst erop, dat, indien althans deze stukken nog op hun oorspronkelijke plaats staan, de bewoners der kluizenarij geen Buddhisten waren.

Vóór de grot staan verschillende spuiersfiguren, afkomstig van een thans verdwenen badplaats, waaronder enkele zeer fraaie. Een zeldzaamheid — voorzover bekend zelfs een unicum — is het spuiersbeeld, dat een Gaṇeṣa voorstelt.

Op eenigen afstand zijn de overblijfselen gevonden van andere kluizenaarsverblijven en van enkele en-relief in de rots uitgehouwen stūpa's. Ter plaatse moet zich dus in ieder geval een Buddhistisch heiligdom bevonden hebben, dat echter om verschillende redenen in een oudere periode dient te worden geplaatst (tiende eeuw A.D.).

In een afzonderlijke bewaarplaats naast de grot worden nog eenige beelden bewaard, waaronder een kleine groep, die de Buddhistische godin Hārītī met haar vele kinderen voorstelt. Deze godin zou volgens de Buddhistische overlevering oorspronkelijk een daemone geweest zijn die, na door den Buddha te zijn bekeerd, hare ontoelaatbare gewoonte om haar kinderen op te eten had afgezworen. Bezie men het beeld goed, dan kan men duidelijk de voor daemonen kenmerkende uitgroeide hoektanden zien.

* *
*

De oudheden van Pedjeng.

Onder alle dorpen van Bali kan Pedjeng trotsch zijn op het bezit van verreweg het grootste aantal kleinere oudheden, in welke voorrang het slechts door het nabijgelegen Bedoeloe wordt opzijgestreefd.

het beeldhouwwerk dreigde te beschadigen, afgekocht en buiten gebruik gesteld. Hetzelfde geschiedde bij de oudheden van Tampaksiring.

Over talrijke min of meer heilige plaatsen in de desa verspreid vindt men er beelden, meerendeels portretbeelden van vorsten en vorstinnen, lingga's, yoni's, ornamentstukken, inscripties en allerlei andere uit steen — vulkanische tuf — vervaardigde overblijfselen. De meest belangrijke en ook meest bekende vindt men in de Poera Panataran Sasih, welke zijn naam ontleent aan het feit, dat in een zijner gebouwtjes een bronzen trom wordt bewaard, welke volgens de overlevering de naar beneden gevallen maan (sasih) zou zijn. Deze trom heeft niet het type der meer bekende praehistorische bronzen trommen, welke overal in den Archipel werden opgegraven en die in vorm en aard op dergelijke trommen in Achter-Indië teruggaan, doch bezit meer de gedaante van een zandlooper. Trommen van brons en van dat type werden nog voor kort in de kleine Soenda-eilanden vervaardigd.

Brokstukken van een gietvorm voor een dergelijke trom zijn elders op Bali gevonden en laten zien dat men hier met inheemsch fabricaat te maken heeft. Intusschen is deze trom de grootste van alle bronzen trommen in den Archipel.

Voorts werden vroeger in deze poera bewaard de talrijke uit klei gevormde kleine stūpa's en tabletten met de Buddhistische geloofsbelijdenis, welke in 1924 in de omgeving van Pedjeng te voorschijn kwamen. Zij dateeren uit de 8e en 9e eeuw en bevinden zich thans in het museum te Denpasar.

Nog immer echter bevatten de overige bouwwerkjes van deze poera talrijke beelden en inscripties, welke uit de meest verschillende perioden van de oud-Balische geschiedenis dateeren. Wij moeten dus wel aannemen, dat hier hetzij de kraton der voornaamste Balische vorsten gelegen was, hetzij bijzettingshiligdommen, die bij een meer aan den zeekant geplaatste kraton behoorden.

De heiligheid van de plek wordt dui-

delijk aangetoond door het feit, dat zij door alle eeuwen heen voor religieuze doeleinden in gebruik bleef. Helaas zijn er geen gegevens omtrent deze plaats uit de historische literatuur bekend, zoodat wij omtrent haar werkelijke beteekenis nog in het duister tasten.

De beelden en andere oudheden van Pedjeng zijn vanwege den Oudheidkundigen Dienst gefotografeerd en beschreven. Hunne heiligheid in het oog der bevolking — die er overigens goed voor zorgt — verhindert het overbrengen naar een museum of een andere plaats, waar zij nog iets langer aan den tand des tijds zouden kunnen ontkomen. Het materiaal waaruit zij zijn vervaardigd — een vulkanische tuf — is namelijk zoo bros en voor verweering vatbaar, dat zij onder alle omstandigheden een veel spoediger ondergang tegemoet gaan dan de beelden van Java.

* * *

De rots-tjandi's van Tampaksiring.

In de steile rotswanden van de heilige rivier Pakerisan zijn ter hoogte van de desa Tampaksiring eenige merkwaardige monumenten uitgehouwen, welke terecht de bewondering wekken van de bezoekers, doch ook om wetenschappelijke redenen hoogst belangrijk moeten worden genoemd. Dit zijn de zgn. rots-tjandi's en rots-kluizenarijen van den Goenoeng Kawi.

Zij werden in 1920 door den heer H. T. Damsté, Resident van Bali, voor het eerst bekend gemaakt. Opname door den Oudheidkundigen Dienst volgde, terwijl zij herhaaldelijk het voorwerp waren van oudheidkundige studiën.

Hun dateering is middels redeneering mogelijk gebleken, hoewel zij zelve geen jaartal dragen. De voor enkele korte opschriften gebruikte gefigureerde schriftsoort komt geheel overeen met die van een gedateerd beeld elders op Bali, het-

geen hen in de 11e eeuw A. D. doet plaatsen.

Bedoelde opschriften zijn niet alle meer ontcijferbaar, doch toonen aan, dat de rots-tjandi's de bijzettingstjandi's waren van een vorst en waarschijnlijk tevens van zijn acht vrouwen. Op eenigen afstand bevindt zich een dergelijke rots-tjandi, welke blijkens het opschrift voor 's vorsten minister kan bestemd geweest zijn.

Het opschrift op de grootste der tjandi's luidt: *Hadji loemah ing djaloe*, wat zooveel zeggen wil als „De Koning, die te Djaloe overleed.” De overige opschriften zijn slechts gedeeltelijk leesbaar.

Het complex, dat zich zooals gezegd aan beide oevers van de rivier uitstrekt, bestaat uit vier hoge nissen aan den West-oever en vijf dito aan den Oost-oever. In elk dier nissen is bij het uithouwen een tjandi en-relief uitgespaard, welke dus massief is en geen kamer bezit. Onder deze tjandi's heeft men voorts telkens een korte tunnel in de rots uitgehouwen, bestemd om de ook van andere tjandi's bekende steenen kist met aschresten van de bijgezette personen en gouden en andere preciosa met magische bestemming, in op te bergen. Enkele van die kisten liggen nog nabij hun plaats.

Zooals men weet werd het lijk van een vorst gemeenlijk verbrand, de asch verzameld en gedeeltelijk plechtig in zee gestrooid. Een deel daarvan werd echter onder een beeld van den vorst in diens goddelijke gedaante bijgezet en diende om het contact met den overledene ook na diens dood te kunnen bewerkstelligen.

De hier bijgezette koning kan de jongere broeder van den bovengenoemden Erlangga geweest zijn; van hem bezitten wij verschillende oorkonden. Hij regeerde over Bali nadat zijn oudere broeder was overleden en moet zelf omstreeks 1080 gestorven zijn.

Behalve de reeds genoemde tjandi's bevat het complex te Tampaksiring nog

vele kluizenaarsnissen, kamers, gangen en poorten, welke erop wijzen, dat bij 's konings rustplaats een tamelijk uitgebreid gezelschap van heilige mannen zijn laatste levensdagen in afzondering sleet en tevens de ceremoniën voor het welzijn van 's konings ziel zal hebben waargenomen. De juiste bestemming van al deze onderdeelen is niet steeds duidelijk; wel is het zeker dat de ons reeds van Jeh Poeloe bekende nissen tot woonstee der kluizenaars hebben gediend. Wat de duistere, in het midden der vloer van een gat voorziene kamer echter kan hebben beteekend, is nog immer niet uitgemaakt. Het is zeker geen toevalligheid, dat dit complex gelegen is op geringen afstand van de meest heilige bronnen van Bali, die van Tirta Empoel. De stichting van de daaraan verbonden badplaats — sindsdien natuurlijk, gezien het sterk verweerend materiaal, herhaaldelijk vernieuwd en gewijzigd — had plaats in 962 A. D., zooals ons een in Manoekaja bewaarde oorkonde leert. Trouwens, de geheele streek tusschen de Pakerisan en de daaraan parallel loopende Petanoe schijnt in een reuk van heiligheid te hebben gestaan, daar zij bij het tusschen 1925 en 1928 gehouden onderzoek bleek honderden van oudheden van de meest uiteenlopende soorten en perioden te bevatten. Het was blijkbaar het Heilige Land van Bali, de kern van de oude rijken, die nu eens door vermaagschapping hunner vorstenhuizen met die van Java in pais en vree met dien grooten nabuur leefden, dan weer, gebruik makend van zwakke oogenblikken in de Javaansche buiten- en binnenlandsche politiek, naar onafhankelijkheid streefden en die herhaaldelijk ook verkregen. De geschiedenis daarvan is in de oudheden van deze streek te lezen.

Literatuur : ¹⁾

Jeh Poeloe :

NIEUWENKAMP in Nederlandsch Indië
Oud en Nieuw, 1925, p. 147.

STUTTERHEIM, Oudheidkundig Verslag,
1925, p. 96.

VAN ERP in Nederlandsch Indië Oud en
Nieuw, 1926, p. 292.

STUTTERHEIM, Oudheden van Bali
(1929, zie register).

Goa Gadjah :

HEYTING in Oudheidkundig Verslag,
1923, p. 66.

STUTTERHEIM in Oudheidkundig Verslag,
1925, p. 94.

NIEUWENKAMP in Ned. Indië Oud en
Nieuw, 1926, p. 333.

GOSLINGS in N. I. O. e. N. 1926, p. 375.

MOOJEN, Bouwkunst van Bali, 1926,
p. 104.

STUTTERHEIM, Oudheden van Bali (zie
register).

Pedjeng :

NIEUWENKAMP, Zwerftochten over Bali
en Lombok, en in Bijdragen Kon.
Instituut, 1908, p. 319-338 (*trom*).

STUTTERHEIM, Oudheden van Bali, pas-
sim (*beelden enz.*)

Tampaksiring :

DAMSTE in Oudheidkundig Verslag,
1921, p. 60.

DE HAAN in Oudheidkundig Verslag,
1921, p. 97.

KROM in Bijdragen enz., deel 76, p. 483.

DAMSTE in Djawa, 1921, afl. 3.

DAMSTE in Oudheidkundig Verslag,
1922, p. 79.

LEKKERKERKER in Verslag 3e congres
Oostersch Genootschap (1923).

NIEUWENKAMP in Ned. Indië Oud en
Nieuw, 1926, p. 264, 295.

MOOJEN, Bouwkunst van Bali, p. 104.

STUTTERHEIM, Oudheden van Bali
(zie register onder Goenoeng
Kawi).

¹⁾ Daar de literatuur over Bali zich sinds 1930 aanzien-
lijk heeft uitgebreid en de bedoelde oudheden daarin telkens

kort vermeld worden is de voornaamste literatuur slechts
tot aan dat jaar opgegeven.

TOELICHTING OP ENKELE DANSSEN.

Voor een algemeen overzicht en indeeling der dansen, tevens voor verschillende details, moge verwezen worden naar W. Spies en R. Goris, „Overzicht van Dans en Tooneel in Bali”, verschenen in ditzelfde nummer van Djâwâ.

R. G.

De Baris-dansen

te Kintamani

Aangeboden door den Nagara-Bestuurder
van Bangli.

De religieuze waarde en beteekenis is: consecratie van wapenen of wapendans. Bijna alle baris-dansen worden op het tempel terrein opgevoerd. Sommige ook bij lijkverbrandingen.

Baris goak.

Met begeleiding van gamelan gong gëdê.

Het opgevoerde verhaal luidt:

Batara dalêm Kloengkoeng heeft gezondigd tegen Batara Pandoe.

Daarom zendt deze kraaien (goak) naar B. d. Kloengkoeng, die dezen voortdurend kwellen en hinderen bij zijn maaltijden. Hij zoekt dan iemand om de kraaien te verjagen.

Wegens groote ascese krijgt Aria Kapoetjangan een zweep van Batara Batoer. Met deze zweep verjaagt hij dan de kraaien. Uit dank voor dezen goeden daad ontvangt Aria Kapoetjangan dan van B. d. Kloengkoeng een eigen rijk, genaamd Pamëtjoetan en zelf den titel Aria Pamëtjoetan, wegens de wonderdadige zweep (pëtjoet).

Thans opgevoerd door 16 mannen, in het zwart gekleed en gewapend met lans en kris.

Baris gëdê.

Met begeleiding van g. gong gëdê.

In de Batoerstreek opgevoerd bij groote tempelfeesten, door 16 mannen, in bonte kleeren, en gewapend met lans en kris.

(Vgl. nog het „Overzicht”, waarin een afwijkende variëteit uit Sanoer vermeld wordt.)

Baris prèsi.

Met begeleiding van g. gong gëdê.

De baris prèsi van Soekawana heeft schilden en krissen. De dansfiguren wijken af van die der baris gëdê. Als verhaal wordt opgegeven: „Mërëboet boenga toendjoeng”, dat volgens opgave der dorpsoudsten van Soekawana een oud, overgeleverd verhaal is, waarvan zij echter oorsprong of inhoud niet konden opgeven.

Baris dadap.

Met begeleiding van g. angkloeng.

De dansers hebben ook bonte kleding, voorts krissen en schilden.

Deze schilden wijken echter af van die bij de baris prèsi. Er zijn namelijk wajangfiguren opgeschilderd, te weten: Darna (-soeta), Ardjoena, Nakoela, Drona, Karna en Salya.

Er zijn drie paren strijders: Darna doodt Drona; Ardjoena doodt Karna; Nakoela doodt Salya. ¹⁾

De dans is fijner dan bij b. gëdê en b. prèsi en er wordt ook bij gezongen.

De opvoeringen in de poeri van Karang Asêm.

Aangeboden door den Nagara - Bestuurder van
Karang Asêm.

De lègong van Sêlat.

Er wordt opgevoerd een fragment uit de „Tjalonarang”, begeleid met de „gënding Doerga”, van het begin af tot den dood van de „Rangda”.

Verder een fragment uit de „Praboe Lasêm”, van het begin tot het vertrek van dezen Praboe naar het slagveld. Begeleiding: „gënding Lasêm”.

Endé

van de desa Sêraja tegen de desa Timbrah.

Endé is een tweegevecht, waarbij de strijders telkens uit twee kampen naar voren treden.

Voor nadere bijzonderheden zie men het meergenoemde „Overzicht”.

Rêdjang

van de desa Asak.

Met begeleiding van g. saloending.

In Asak wordt de rêdjang — een tempeldans, opgevoerd door de maagden (daha) van het dorp — zeer langzaam, statig en verijnd gedanst. De maagden, in tempelkleding, dansen in vier rijen en houden elkaars slëndang vast.

¹⁾ Aldus volgens de opgave hiervan ontvangen; volgens het Barata-joeda wordt Drona gedood door Dresta-Dyoemna; Salya wordt gedood door Darna (-Soeta = Joedistira), echter op aanwijzingen, door Nakoela verkregen.

Opvoeringen

Aangeboden door den Déwa Agoeng van Kloeng-koeng te Gèlgèl.

Djangèr van de desa Kamasan.

Over oorsprong en ontwikkeling van de djangèr zie men het „Overzicht”.

De huidige opvoering vangt aan met de gebruikelijke zang en lichaamsbewegingen. Een tweede phase wordt gevormd door de „gevecht”-figuren. Dan volgt de opvoering van een Tjoepak-verhaal, dat in het kort als volgt luidt:

Radèn Galoeh (van Daha) treedt met haar bedienden op, gespeeld door twee djangèr-meisjes — de prinses is gestolen door een raksasa, Mëndaroe, en wordt in zijn huis gevangen genomen. —

Daarna treden twee bedienden (Poenta en Kértala) op, zij zijn in dit geval volgelingen van Grantang. Na een gesprek tusschen de bedienden treedt Grantang zelf op.

Deze wil Radèn Galoeh gaan zoeken. In het woud ontmoet hij den Slangevorst Naga-radja, die wegens honger menschen tracht te verslinden.

Een gevecht volgt, waarin Grantang wint en de Slangevorst gedood wordt.

Voortgaande door het woud heeft een nieuwe ontmoeting plaats, thans met den Tijgervorst Wyagra-pati. Deze blijkt een wegens zonden uit den hemel (Indraloka) verstooten Bidədara te zijn, die nu slechts uit zijn vloek verlost kan worden door den dood in zijn huidige gestalte van tijger. Hij verklaart het doel van Grantang's komst te weten en vertelt dezen, waar hij Radèn Galoeh kan vinden.

Daarop doodt Grantang hem op zijn eigen verzoek en verlost aldus zijn ziel.

Vervolgens vindt Grantang de woning van den raksasa Mëndaroe, doodt dezen en neemt Radèn Galoeh mee naar huis.

Barong kèkèt van de desa Djoempai

Met verwijzing naar het algemeene karakter van alle barong-spelen en van de speciale waarde van de barong kèkèt, zooals beschreven in het „Overzicht”, moge hier nog het volgende opgemerkt worden over de huidige opvoering:

Het verhaal, geheeten Mėrdah, luidt ongeveer als volgt:

Vier hemelnymphen (dėdari) zijn uit Indra's hemel neergedaald en vermeien zich in een lusttuin op aarde. Dan worden zij

lastig gevallen door een groep daemonen (boeta kala). De nymphen vluchten en ontmoeten Banaspati radja. Zij smeeën hem om hulp en B. bevecht en verslaat de daemonen.

Op hun beurt vluchten ook dezen. Banaspati radja zet hen na, en ontmoet dan op een kerkhof Ni Raroeng, die een leerlinge is van Tjalonarang en op dat kerkhof zwart-magische krachten verzamelt (concentreert). Hij houdt haar voor een ge-noote van de daemonen, valt haar lastig, waarop zij vlucht.

Zij vertelt aan haar meesteres Tjalonarang haar bevindingen en deze, in woede ontstoken, zoekt nu Banaspati radja. Een gevecht volgt, waarbij B. verslagen wordt en vlucht. Zijn helpers willen nu Tjalonarang aanvallen doch door haar betooverd, richten zij de wapens op zichzelf.

Op het tooneel ziet men het volgende:

Eerst treden de dėdari op met tėlèk (=sandan-) maskers. Daarna de djaoekspelers als boeta kala. Dan komt de strijd tusschen de barong (in dit geval: Banaspati radja) met de djaoek. De volgende phase is de strijd tusschen Ni Raroeng en de barong. De laatste phase is de strijd tusschen de rangda en de barong, waarin deze laatste verliest. Vaak volgt hierop een spontaan ngoerėk (zoo-genaamde „krisdans”) der leden van het barong-gezelschap.

De opvoeringen in de poeri van Gianjar.

Aangeboden door den Nagara-Bestuurder van Gianjar.

TOPÈNG van NAGARA GIANJAR.

Wil men een bijzonder fraaie voorstelling geven, dan kiest men soms de „sterren” van verschillende vereenigingen en geeft zoo een opvoering met gastspelers. Zulks heet toepapan. Zoo is thans het gezelschap van de désa Soekawati aangevuld met enkele spelers uit andere vereenigingen.

Over de topèng in het algemeen worde verwezen naar het „Overzicht”.

Het thans opgevoerde verhaal behandelt de wraak van Anoesapati, een episode uit het Javaansche geschiedverhaal, de Pararaton.

De Pararaton verhaalt van den ondergang van het legitieme vorstengeslacht van Kadiri en de vestiging en opkomst van het nieuwe rijk van Toemapėl, beter bekend onder den naam van de hoofdstad Singasari.

De stamvader van dit nieuwe huis is Kėn Arok of Angrok, die in zijn jeugd een

deugniet en struikroover is. Het gerucht van zijn schelmerijen dringt zelfs door tot de hoofdstad Kadiri, zoodat de regent van Toemapël, Toenggoel Amëtoeng bevel krijgt den boosdoener onschadelijk te maken.

Kèn Arok vlucht en ontkomt niet alleen, maar weet zelfs als volgeling van een Brahmaan, tot het hof van Toenggoel Amëtoeng door te dringen. Hij bemerkt, dat de schoot van de gemalin van Toenggoel Amëtoeng, Kèn Dëdës, vuur uitstraalt.

Het is een, in de inheemsche literatuur bekend gegeven, dat degeen, die een vrouw met een lichtende schoot tot de zijne kan maken, de heerschappij verwerft. Ook in eenige Balische familiechronieken komt dit motief voor.

Kèn Arok vat het plan op om Toenggoel Amëtoeng te dooden en zich van zijn gemalin meester te maken. Bij een smid, Mpoe Gandring, laat hij een kris maken. Aangezien de smid de kris niet tijdig klaar heeft, doorsteekt Kèn Arok in woede den smid. Deze spreekt stervend den vloek uit, dat Kèn Arok, zijn kinderen en kindskinderen, zeven koningen, door de kris zullen omkomen. Inderdaad verhaalt de Pararaton dan ook van een zevental personen, die door de kris sterven.

Kèn Arok schenkt de kris aan een vriend, die er gaarne aan het hof mee pronkt. Op een nacht steelt Kèn Arok de kris, doorsteekt er Toenggoel Amëtoeng mee op zijn slaapstede en laat de kris in de wond achter. De vriend wordt van den moord verdacht en ter dood gebracht. Kèn Arok huwt Kèn Dëdës en verwerft de heerschappij. Zijn macht groeit, zoodat ten slotte een conflict met den oppervorst van Kadiri uitbreekt. De beslissende veldslag bij Gantër wordt door Kèn Arok gewonnen, die aldus een nieuw rijk sticht.

Toen Kèn Arok met Kèn Dëdës huwde, was deze in verwachting van een kind, door Toenggoel Amëtoeng verwekt. Dit kind, Anoesapati geheeten, verwondert er zich over, dat Kèn Arok hem anders behandelt dan zijn broers en zusters. Van Kèn Dëdës verneemt hij dan, dat niet Kèn Arok, maar Toenggoel Amëtoeng zijn vader is, en dat deze door Kèn Arok vermoord is.

Anoesapati vraagt de kris en gaat daarmee naar zijn paleis terug. Hier ontbiedt hij een volgeling uit Batil, wien hij de kris geeft met de opdracht daarmee Kèn Arok te doorsteken. De volgeling gaat met de kris naar de kraton van Kèn Arok, vindt hem er aan het eten en doorsteekt hem. Dan vlucht hij terug naar Anoesapati en overhandigt

hem de kris, zeggend de daad volbracht te hebben. Onmiddellijk steekt Anoesapati den man van Batil neer en maakt alarm. Hij heeft daarmee den dood van Toenggoel Amëtoeng gewroken, zijn geheim bewaard en zich van den troon meester gemaakt. Tegenover de buitenwereld heeft hij den moordenaar van den koning gedood.

De Pararaton verhaalt dan de verdere kroniek van het nieuwe vorstengeslacht. —

Kort overzicht van het thans opgevoerde gedeelte:

Allereerst komen twee rijks grooten van Praboe Arok op. Vervolgens verschijnen een tweetal volgelingen van Anoesapati. Deze bedienden, die de komieken van het spel zijn, bespreken het voorrecht om onder Anoesapati te mogen dienen, daar deze zulk een rechtschapen en rechtvaardig heer is.

Daarna verschijnt Anoesapati, die tegen zijn volgelingen er zijn bevreemding over uitspreekt, dat zijn vader Praboe Arok hem zoo geringschattend behandelt. Hij gelast hen, hem te volgen, daar hij zijn opwachting gaat maken bij zijn moeder Kèn Dëdës.

Thans treden twee vrouwen, bedienden van Kèn Dëdës op, die eveneens een komische rol vervullen. Nadat zij de liefvalligheid van Kèn Dëdës geprezen hebben, verschijnt deze zelf.

Een ontmoeting tusschen Anoesapati met zijn bedienden en Kèn Dëdës met haar dienaressen volgt. Wanneer Anoesapati van zijn moeder verneemt, dat Praboe Arok niet zijn vader, maar de moordenaar van zijn vader is, ontsteekt hij in groote woede. Voor Kèn Dëdës zweert hij den dood van zijn vader te wreken. Hij vraagt de kris en neemt daarna afscheid van zijn moeder.

Vervolgens draagt hij zijn volgelingen op om zijn vertrouweling I Batil te ontbieden, wien hij opdraagt Praboe Arok te vermoorden. I Batil aanvaardt deze opdracht.

Thans treden een tweetal volgelingen van Praboe Arok op. Nadat zij Praboe Arok geprezen hebben om zijn verschillende uitstekende eigenschappen, verschijnt deze zelf.

Het is avond geworden. Praboe Arok wenscht te eten hij draagt zijn bedienden op den kok te roepen, die de maaltijd in orde moet brengen.

Onderwijl heeft I Batil zich onder de dienaars gemengd en zich kwasie bezig gehouden met het arrangeeren van den maaltijd.

Op een gunstig oogenblik, als Praboe Arok aan het eten is, wordt hij door I Batil doodgestoken.

I Batil vlucht naar Anoesapati en

geeft de bebloede kris over. Anoesapati heft den roep van „Amok, amok” aan en doorsteekt I Batil.

Het volk van Toemapël, dat op het amokgeroep gewapend aan is komen snellen, keert terug als het verneemt, dat de moordenaar van Praboe Arok reeds gedood is.

Gong kěbiar van Gianjar; de spelers van Pliatan (met kěbiar-dans van Goesti Gědé Raka uit Tabanan)

Ook hier zij verwezen naar het „Overzicht”. De Gong kěbiar is een speciale samenstelling van de gong gědé (gamělan gědé), waarbij door een jongen, zittend in een aan drie zijden door het orkest ingesloten carré, solo-dansen worden uitgevoerd.

Kètjak.

Voor ontstaan en groei van de kètjak wordt verwezen naar het „Overzicht”.

Wajang wong uit Mas, opgevoerd in de poera Boekit Sari („Het Heilige Bosch” bij Sangèh)

Uit het Ramajana wordt thans opgevoerd:

1. Rama, Laksmana en Sita, gevolgd door Toewalen, Merda en Tjondong komen op.
2. Rahwana, gevolgd door Delem en Sangoet, gaat naar het bosch. Hij geeft aan Maritja opdracht om in de gedaante van een gouden hert te verschijnen.
3. Ontmoeting met het hert. Rama zal het doodschieten. Sita stuurt hem Laksmana achterna.
4. Rahwana komt op in de gedaante van een priester en rooft Sita.
5. Gevecht tusschen Rahwana en Jatajoe. Dood van Jatajoe.
6. Rama en Laksmana keeren terug en ontdekken de roof van Sita.
7. Ontmoeting tusschen Rama en Hanoeman.
8. Gevecht tusschen Soegriwa en Soebali. Dood van Soebali.
9. Het apenleger komt op.
10. Vertrek naar Langka.

